

Миона Н. Татаревић¹

Универзитет у Нишу

Филозофски факултет

Департман за србистику

<https://orcid.org/0009-0006-0109-2965>

**ИВИЦА И ИСИДОР ИЗМЕЂУ ДВЕЈУ СРЕДИНА И ДВЕЈУ ЖЕНА.
УПОРЕДНЕ СЛИЧНОСТИ И РАЗЛИКЕ РОМАНА У РЕГИСТРАТУРИ АНТЕ
КОВАЧИЋА И ВИСОЧКА ХРОНИКА ИВАНА ТАВЧАРА**

Предмет рада је компаративна анализа романа *У рејисџрајури* Анте Ковачића и *Височка хроника* Ивана Тавчара – њихове жанровске и композиционе одлике уз спој романтичарских, реалистичких и модернистичких елемената – и интердисциплинарно ослањање на историјски контекст настанка ових романа и анализу психологије јунака. У фокусу огледа су главни јунаци Ивица Кичмановић и Исидор Калан. Бивајући пасивни дошуптају да њихове поступке мотивишу трауматична искуства из детињства, утицај средине или жена у њиховом окружењу. Анализа женских ликова оба романа детаљније осветљава њихову улогу у животу главних мушких ликова. Оба романа, под утицајем друштвених промена у Хрватској и Словенији, обрађују реалистичке теме као што су пропаст појединца или сеоског племства, однос села и града, критика социјалног окружења и многе друге.

Кључне речи: хрватски реализам, словеначки реализам, пропадање појединца и породице, однос села и града, лик фаталне жене, мотивација поступака

Друштвене и политичке промене у Хрватској и Словенији створиле су атмосферу погодну за развој реализма, посебно критичког реализма који је критиковао постојеће стање у друштву и бавио се решавањем националних и социјалних проблема. Средином деветнаестог века Словенију захвата Пролеће народа, а у Хрватској је укинут апсолутизам, што је утицало на буђење националне и политичке свести. Пропадање сеоских господарстава, мешање сеоског и градског становништва, нагла урбанизација, одумирање племства (ŠICEL 2005: 63) и све дубље социјално раслојавање провоцирали су реалисте који детектују и проучавају друштвене промене. Циљ реализма је да „прикаже стварност онаком каква она јест” (ŽIVKOVIĆ i dr. 1986: 630).

Реализам је обогатио хрватску и словеначку књижевност ширим спектром тема, новим стилским поступцима, фокусом на психолошке и моралне проблеме појединца и друштва. Ова епоха донела је сазнање да све може бити тема књижевности – „свака човјекова манифестација: од интимних проблема до његове друштвене улоге”. (ŠICEL 1982: 98)

¹ m.tatarevic-21147@filfak.ni.ac.rs

У таквим околностима Анте Ковачић и Иван Тавчар стварају своја најзначајнија дела – романи *У рејисџрајури* и *Височка хроника*, чије су сличности и разлике предмет овог компаративног истраживања. Жанровски и композиционо хибридни и комплексни, ови романи не садрже само карактеристике реализма већ се осврћу и на одлике романтизма и, користећи модернистичке технике, били су испред свог времена. У фокусу рада биће Ивица Кичмановић и Исидор Калан, главни јунаци ових романа, који су пасивни и послушни и као такви не утичу на развој радње. Представљање њихових породица покреће питање патријархата и његове одрживости. Ивици и Исидору трауме из детињства, поред васпитања, уништавају делатну вољу у животу. Њиховим судбинама управљају женски ликови и социјалне средине чије су недостатке поменути аутори верно приказали. „Ковачић, наиме, сматра да књижево дјело само онда испуњава своју праву улогу, ако садржи јасан циљ и тенденцију: подврћи критици актуални друштвени, политички живот, указати и потенцирати све негативности, а не ублажавати и затварати очи пред реалном стварношћу.” (ŠICEL 1984: 90)

Жанровско одређење и композиционе одлике романа

Романи *У рејисџрајури* и *Височка хроника* одликује хибридизација жанрова која доприноси усложњавању наратива. Оба романа говоре о животу главних јунака од детињства до зрелог доба, те се могу одредити као романи о васпитању (Bildungsroman). Садрже карактеристике психолошког романа јер приказују унутрашње сломове јунака и присутни су унутрашњи монолози у функцији карактеризације. И Ковачић и Тавчар пишу социјалне романи бавећи се односом села и града. Роман *У рејисџрајури* говори о пропасти сеоског младића у градској средини, а породица Медонић илуструје пропадање сеоског племства.

Оба романа садрже елементе аутобиографије. Анте Ковачић и Иван Тавчар потичу из сиромашних сеоских породица. Ковачић је наставио школовање захваљујући сеоском жупнику Томи Гајдеку. Завршио је гимназију и правни факултет у Загребу. Иван Тавчар избачен је из школе у Љубљани. Студије права завршио је у Бечу. У лику Ивице Кичмановића, у причи о његовом школовању коју прати први део романа, садржани су аутобиографски елементи из Ковачићевог живота. Ивица на крају романа губи разум, што се може сматрати још једним аутобиографским моментом с обзиром на то да је Ковачић завршио свој живот у душевној болници. Аутобиографски елементи из Тавчаревог живота присутни су у лику Јурија, брата главног јунака, који је избачен из љубљанске школе. У *Височној хроници* има неупоредиво мање уплива пишчевог живота.

Препознају се модернистичке одлике у композицији романа *У рејисџрајури*. Оквирну причу чини комуникација регистара, а главна унутрашња прича прати животе јунака. Честе су ретроспекције. Композиција *Височке хронике* је једноставнија, хронолошки се приповеда један наративни ток у првом лицу. У Ковачићевом роману улогу приповедача доминантно има Ивица, али је преузимају и Лаура, Каноник, Миха, Жорж. Код Тавчара приповедач је Исидор и, у кратком сегменту романа, његов отац Поликарп.

Поступак псеудодокументарности или пронађеног рукописа присутан је у оба романа. То се препознаје од самог почетка у роману *У рејисџрајури*, а у *Ви-*

сочкој хроници читалац на крају види да је роман заправо дневнички запис који је приредио Исидоров син. Заступљена је документарност у *Височкој хроници* кроз помињање историјских личности и догађаја.

У модернистичком маниру језиком је дочарано време радње и начин живота. Језик у романима је архаичан, аутентичан израз сеоске средине. Присутан је велики број поређења са животињским светом и заступљена је хришћанска фразеологија. Језик града у Ковачићевом роману је пун немачких, мађарских и латинских речи (често погрешно изговорених). На карактеристике језичог израза биће указивано у примерима из текстова који садрже репрезентативне карактеристике. Техникама псеудодокументарности у оба романа и документарности у *Височкој хроници*, као и аутентичним језичким изразима постиже се уверљивост наратива и поверење читалаца.

Ивица Кичмановић и Исидор Калан – јунаци који нису господари својих судбина

Критика полемише да ли Ивица Кичмановић може бити главни јунак романа *У рејистрајшури* јер је сувише пасиван (JELČIĆ 1971: 17). Исто се можемо запитати и за Тавчаревог јунака Исидора Калана. Обојица су изложени јаким утицајем средине. Не показују енергију ни вољу за било шта у свом животу и чини се да немају праву свест о себи. Занимљиво је да у романима нема података о физичком изгледу ових ликова. У изградњи Ивичиног лика присутна је симболичка карактеризација. Иронично се презива Кичмановић јунак који *нема кичму* и који је „међу бескичмењаковићима” (JELČIĆ 1971: 21).

Примарне породице Ивице и Исидора почивају на патријархалном уређењу, али су разлике међу њима велике. Ивица потиче из породице у којој влада поштовање међу супружницима и није физички злостављано дете. Исидоров отац је насилан, чак му је одсекао прст у детињству. Лик оца и дисфункционалност породице приказани су на почетку *Височке хронике*:

„О свему том тада још ништа нисам знао, само сам осетио да је Поликарп Калан био тврд, мрачан и бездушан господар, коме никад није засијало сунце у души. Поступао је преко сваке мере ружно са својом венчаном женом, која му је родила мене и пет година млађег брата Јурија. Наша кућа није била кућа божјег благослова. Имали смо више него други, поседовали смо свега доста, а ни под једним кровом није се тако мало молило Богу и тако обилно псовало као баш под нашим.” (TAVČAR 1949: 18)

Мајке оба јунака су пасивне, али Ивичина мајка има прилику да изнесе своје мишљење и не страхује да ће супруг физички угрозити њу или њену децу. Примећује се разлика у начину обраћања Ивичине мајке Јожици у првом и другом делу романа. У првом делу је у њеним репликама очигледно поштовање и персирање мужу, који је у патријархалној заједници ипак глава куће, а у другом му се чак дрско обраћа: „Мучи, мучи, Јожице! Шта ли ти знаш какво је мајчино срце...” (KOVAČIĆ 1978: 214). Остаје отворено питање да ли ове реплике указују на промене у брачном односу или је у питању грешка аутора.

Узрок Ивичиних траума из детињства је комшија Каноник, а Исидорових насиље оца. Исидор развија својеврсни стокхолмски синдром додатним зближавањем са оцем и дивљењем након претрпљеног насиља. Оба јунака претрпљен стрес

у детињству испољавају кроз физичко обољење:

„Трећи-четврти дан обољех. Стисло ме у грлу, жарило ме у прсима, плам-тјело у глави, а сијевало у очима те непрестано некакве црвене, модре и зелене искрице титраху преда мношом...” (KOVAČIĆ 1978: 32)

„Био сам дуго времена болестан. Слабо тело дванаестогодишњег дечака није могло поднети нечовечно и ружно поступање.” (TAVČAR 1949: 23)

Приповедач наглашава Исидорову послушност: „Пошто ми отац није заповедио да легнем, нисам имао смелости да легнем крај њега.” (TAVČAR 1949: 36) Слепим слушањем оца јунак се одриче одговорности у животу, а за то користи и религију приписујући Богу животне прилике: „Бог обрће како хоће догађаје овога света и само се оно догоди што хоће његова свемогућа воља!” (TAVČAR 1949: 64) и истичући да „човек није господар свог живота.” (TAVČAR 1949: 126)

Несумњиво је на Исидоров живот утицало сведочење очевим трауматским реакцијама: „Кад сам постајао старији и кад ме је понекад сјајан месец измамио из постеље, прикрадао сам се тихо подруму и чуо како је отац викао у сну, како је те-рао некога од постеље, како је урлао и тешко дисао.” (TAVČAR 1949: 19) Читаоци ће са појавом Марије Шварцкоблерове наслутити да јој је Поликарп убио мужа, а те сумње ће се потврдити његовом исповешћу о ратним злочинима:

„Палили смо, узимали смо све што смо стигли где смо што нашли; станов-ништво нисмо убијали, ако се није бранило; женама смо чинили сваку неправду; децу нисмо убијали, али су то чинили они из Брандебурга и они из Угарске. Живели смо да је Луцифер морао од радости трљати руке, а о смрти нисмо баш ништа мислили! Јели смо и пили, и коцкали се, док ђаво није узео све што смо отели по селима. Да, живели смо дивљим животом! Веруј ми да тешко умирем.” (TAVČAR 1949: 90)

Исидор, иако карактерно слаб и слепо послушан, у својим ратним искуствима није дозволио да му рат одузме људскост и понео се боље од свог оца: „Видео сам како умиру старци, видео сам какво се насиље вршило над девојкама, видео сам како су се палиле куће и како су се пљачкале и рушиле вароши. Нисам одо-бравао у срцу тај крвави занат; св. Исидор ми је сведок да нисам учествовао ни у убијањима ни у пљачкама!” (TAVČAR 1949: 176)

Тема сексуалности Ивице Кичмановића неизоставна је приликом карактеризације Ковачићевог јунака. Приповедач изазива напетост читалаца тако што најпре приказује Ивицу у кревету са женом, па накнадно описује како је дошло до сексуалног односа и ко је тајанствена партнерка. Ивица након губљења невиности осећа стид: „Баш та сучелице кревету: голо тијело жене, дожанске љепоте! ... Одвр-ни очи, Ивице Кичмановићу! Одврни... А оно огромно зрцало: на, сав се видим у њему... И тамо се одразује та гола љепота... Одврни очи, Ивице, зрцало те издаје... Ох, мајко моја, ти побожна сељакиња! Стид ме је! Стид... Одврни очи од свега!” (KOVAČIĆ 1978: 62) Сећа се своје мајке, „побожне сељакиње” по свему супротне од жене са којом је спавао, и поистовећује се са девојком из народне песме: „Збогом, збогом, Јелице, / Дјевичанства твојега / Никад више не буде!” (KOVAČIĆ 1978: 62) Није типично за мушкарца тог времена да има прво сексуално искуство са већ ис-кусном женом и стид након губљења невиности би се пре очекивао од жене.

Ивица у наставку везе са Лауром испољава агресивно понашање, узбуђујући се при поистовећивању себе са њеним претходним мучитељем: „Ах, Феркоња... – шапнем ја и ми се жарко загрлисмо...” (KOVAČIĆ 1978: 178) Насилан је и према Аници: „Ивица се у први трен забезекну, а онда полети за дјевојком, сустигне је у долини, те обдјумивши је око врата, привину јој главу на своје образе... и сада истом оћути прво њезину грозничавост, пламен њезиних образића, те брзи и силни куцај дјевојачкога срдашца.” (KOVAČIĆ 1978: 276) Занемарује њене узнемирене реакције и слободно је додирује иако зна да му то није дозвољено.

Однос села и града

Супротстављање села и града јасније је изражено у Ковачићевом роману кроз међуљудске односе јунака. Очекивало би се да се приликом контрастирања двеју средина једна идеализује, али су обе приказане негативно. Више пажње посвећује се ликовима са села. Градску средину описује као лицемерну, неморалну, корумпирану, али ни у сеоској средини нема моралних. Ликови са села су изразито завидни, злобни и отуђени.

На селу живе Јовица Кичмановић Згубидан и његова жена, Каноник и Дуга Ката са својом децом Михом, Пером и Аницом, Гаван Медонић, Маргарита и Јуста, Мато Зорковић и Гиздава Дорица. Менталитет који се супротставља променама најочигледнији је у реакцијама Каноника на Ивичино образовање: „Ми не живимо од шарања пера по папиру, него ти ваља људски хукнути у шаке, пак задријети плугом и мотиком у тврду кост земаљску.” (KOVAČIĆ 1978: 36) „Сеоски човјек не допире даље од полуинтелигента, и то не само у интелектуалном смислу, него можда још и више у формирању особних моралних квалитета.” (ŠICEL 1982: 102)

У реакцији Ивичине породице на надимак који је добио његов отац препознају се топли и наивни хумор у описима сеоских догодовштина (за разлику од пародије и сатире које описује ситуације у граду), поређења инспирисана природом, глаголи и именице који воде порекло од ономатпеја, народни говор:

„И када је допрло име *згубидан* до наше куће, једногласно забрботаше сви пурани у дворишту, кокоти закукурикаше, кокоши се ускокодакале, па и иста мршава кривица стала тулити. Пас шаров, који је мачке натјеривао око плота, напустио мачке и стао завијати кано да на мјесец лаје. Ми дјеца узврпољисмо се: *дйић ће зла*.” (KOVAČIĆ 1978: 29)

Ликови из града су Мецена, Жорж, Рудимир Бомбардирович Шајковски, Јелуша, Феркоња и његова породица. Баба Худа не припада ни сеоској ни градској средини. Она се налази у хронотопу налик хтонском и описана је као вештица, у складу са романтичарском поетиком: „Њезино дугачко, блиједо и мршаво лице, шиљасти, над уста завинути нос, стаклене, ситне и зеленкасте очи напунише ме громом.” (KOVAČIĆ 1978: 168)

У карактеризацији ликова из града доминира сатира, а представљање Жоржа и Шајковског граничи се са каракитаруром:

„Лијеву руку, обучену вазда у рукавицу од јеленовине, спушта он елегантно низ тијело или ју пребаци на крижа, када с десницом послује. А истом оно олаштено одијело с позлаћеним великим пуцетима кано шкуде! Па она маст, што му се обилато из улизане косе циједи по дебелу, најпомније обријану врату... [...] Чудно-

вато, да: воњ, ко да си гнојницу тамјаном поткадио...” (KOVAČIĆ 1978: 45)

„Ту је дошао некакав *йојей*, тако га барем обично називље илустрисимус, донесавши *велики йовор на маленом йайиру*, како је он сам рекао... Бијаше то чо-вјек обријан и голих образа попут дјевојке. Дапаче, ја држим да ниједна длака није проклијала на његову лицу, дакле, да се није требао ни бријати. Завинути му, доста дугачки нос, није додуше био оседлан наочалима, али он је неорестано зврљио и шкиљио преко њега тужећи се да му је посвема ослабио вид.” (KOVAČIĆ 1978: 63)

У осликавању Жоржовог лика доминира језичка комика. Он погрешно изговара речи немачког порекла (*кумординар*, *лусџиришимус*, *вершиџек*) и има узречицу *враї си їа нека*.

Градској средини припада Феркоњина породица у којој се одобрава насиље према женама, па Феркоња од детињства испољава обрасце понашања научене код куће и насилан је према Лаури од почетка њиховог односа: „Она је моја жена! Она ваља да је увијек крива. А тада ћу је тући да ће све звонити! И мој тата тако ради када гођ га снађе зло и невоља. Жена је вазда свему крива!” (KOVAČIĆ 1978: 151)

Град је приказан као „гријешни Бабилон”, „Содома и Гомора” (KOVAČIĆ 1978: 328). Најмрачније лице града дато је у организованој проституцији и трговини женама (и децом, с обзиром на године младих жртава), чији је део и Жоржова жена. Аница је постала жртва тог криминалног ланца, али ју је Ивица убрзо спасио. Жорж се претвара да није упознат са активностима градских жена, па организовање проституције описује правећи контраст између моралне чистоте младе девојке и суровог места на ком је завршила и тиме додатно потреса читаоце. Честим драмским паузама се појачава напетост изазвана његовом репликом:

„Допузала и довела сељачко дјевојче, младо и свјеже попут росне капљице, чисто и невино попут љиљана – та једва ће јој бити четрнаест година... Сплеле и заплеле жене за богату награду мрежу, и данас ће свој плијен продати ономе старељку и накази, познатоме раскошнику и богатоме савјетнику... Као да анђела скинуше с олтара да га обешчасте и попљују! ... Ух, новци, клети новци, што све не ураде уз паклене људске створове. Какве људске створове? Ништарије и хуље!” (KOVAČIĆ 1978: 341)

У роману *Височка хроника* ликови из градске средине су малобројни и њиховој карактеризацији није посвећено пуно пажње (Кашпер Волгемут, Швајфстриг). На селу, за разлику од Јожице и Каноника, између Исидорове породице и комшије Јакоба Дебељака владају добросуседски односи. У току суђења Агати приказана је знатижеља сеоске средине, али уместо зависти жене су показале солидарност и учествовале у одбрани Агате.

Интересантан је однос према религији у Ковачићевом и Тавчаревом роману. Јунацима романа *У рејисџирајиури* жупник је велики ауторитет, али нису побожни као ликови *Височке хронике*. Исидор при посети родбине покојне мајке сазнаје да ју је породица одбацила због вере. Приликом сусрета са Марксом у болници Исидор му у хришћанском и сентименталном романтичарском маниру прашта све што је урадио. Ликови који су живели грешно умиру у мукама (Поликарп на пример), а они који су поштовали Божје законе, умиру у миру.

Лаура и Агата

Карактеризација главних мушких ликова романа *У рејисџрајџури* и *Височка хроника* најефектније је приказана кроз њихов однос са женским ликовима. Лаура својим манипулацијама управља Ивичиним животом. Агата нема толики утицај на Исидора, али његов живот води завет оца да је ожени. Лаура је комплексно изграђен романтичарски лик фаталне жене. Агата заводи мушкарце око себе, али без намере да то чини и без озбиљних последица по њих.

Лаура је „демонски лик жене разгорјелих страсти” (JELČIĆ 1971: 22). Од почетка романа се истиче њена телесност. Самоуверена је и манипулативна од прве реплике. Изричито је против брака, заговара слободну љубав. Наглашена је њена амбивалентност: „Она ми се насмијеши рајским, пожудним осмијехом, а у црним очима успламса јој страст и хладноћа, неописиво миље и љут презир, анђеоска доброта и змијска злоба... све то у један трен...” (KOVAČIĆ 1978: 68)

У причи о Меценином пореклу очигледна је сличност у изгледу и карактеру Меценине мајке са Лауром, што антиципира крвно сродство које ће читаоцима бити накнадно откривено. Меценина мајка била је фатална жена. „Надалеко не бијаше млада мушкарца, буди ожењена, буди нежењена кога не би она заробила и оковала раскошним оковима своје страсти и пожуде...” (KOVAČIĆ 1949: 99, 100) Ивица види Мецену како ноћу излази из Лаурине собе (KOVAČIĆ 1978: 139) и то је знак сексуалне везе, за коју ће се испоставити да је инцестуозна.

Епизода о Меценином силовању Дорице доприноси карактеризацији његовог, али и Лауриног лика. Насилно сексуално понашање Мецене биолошки је мотивисано блудним понашањем његове мајке: „проврије у њему материнска крв и он се пода разблудну и раскалашну животу” (KOVAČIĆ 1978: 110) Симболично Дорица прелази Меценин праг после чега јој се заувек мења живот: „Гиздава вила прекорачи праг одаје младога и бијеснога мецене. Иза ње бише врата затворена и закључана.” (KOVAČIĆ 1978: 119) Бахтин упозорава да је хронотоп прага у књижевности „увек метафоричан и симболичан” и да је у суштини „хронотоп кризе и животног преокрета” (1975: 378). Дорицу је након Мецене силовао и Јаков и окривио је њу, тачније њену лепоту, за тај свој поступак: „Свему томе криви су лијепи образи и црне очи гиздаве ваше виле Дорице!” (KOVAČIĆ 1978: 126) Након силовања Дорица психички оболева.

Читаоци могу наслутити да је Дорица Лаурина мајка, али то се потврђује тек након Меценине смрти, када Лаура чита његово писмо. Постиге се невероватна динамичност приповедања када је приликом отварања Мецениних писама прво приказана Лаурина реакција, па тек онда садржај писама. Називајући је глумицом приповедач показује негативан став према њој. У монологу након отварања писама Лаура, између осталог, признаје Меценино убиство (KOVAČIĆ 1978: 279). Лаура је настала као плод девијантних сексуалних односа, одрастала је без биолошких родитеља, део живота провела је код насилног Феркоње, а део код старијег човека који ју је издржавао, имао са њом сексуалне односе и испоставиће се да јој је отац. Као да није ни имала шансу да оствари функционална партнерства.

Оставши сама, Лаура одлази на село да настави освајање Ивице. Њена лепота тамо наилази на дивљење:

„Њезина још невиђена љепота, њезино крепосно и скромно држање све је очаравало и изненађивало. Па се надалеко међу пуком пронио глас о љепоти и милини тога дражеснога и дивнога женског бића. Оближња господа, госпође и властеоске породице радознано тражише згоду да угледају ту дјевојку о којој пук прича као о каквој источној краљици удивљено, свето, те с побожним почитањем и поштовањем.” (KOVAČIĆ 1978: 286)

Реципијенти су у овом тренутку приповедања свесни контраста између Лаурине лепоте и карактера. Знајући да је спремна и на убиство да би остварила своје циљеве, читаоци са напетом очекују шта ће се десити заведеној сеоској средини. Лаура, након што је послала Ивицу у град да заврши школовање, ступа у везу са ожењеним Михом и убија његову жену Јусту. Са њим се сели у град, па убија и њега.

На крају Лаура постаје харамбаша и са својом дружином убија и скрнави тела жена. Натуралистички су приказани њени злочини: „Гроза и ужас закупи и богате и сиромашне, јер је тај женски створ у својим разбојствима мучио и наказивао жене, убијајући и умарајући их на најстрашнији начин. Тако приповиједају да су ову женску жртву нашли ископаних очију и откинутих уда; ону опет одрубљене главе, али тако да јој бијаше врат пилом препиљен.” (KOVAČIĆ 1978: 362)

Лаурин лик се завршава на фантастичан начин тако што изостаје крв приликом њеног стрељања: „Устријелише је... Ту се догодило чудо на страстишту... Пукоше смртоносне цијеви и погодише је хици, али она стајаше непомично попут мраморна кипа... Груды јој бијаху разгаљене, али не протече из њезина тијела ниједна кап крви.” (KOVAČIĆ 1978: 366) Овакав крај оставља питање шта је или ко је Лаура и да ли је уопште постојала.

Агата, јунакиња *Височке хронике*, потпуно је супротна Лаури. Она је вредна, весела, побожна, „није гледала за мушкарцима” (TAVČAR 1949: 116) за разлику од заводљиве јунакиње романа *У рејисирајури*. Заједничка им је лепота:

„Њен стас је био лепши од стаса сваке девојке, а и њен разговор ми се чинио паметнији од разговора других девојака, које ме се нису клониле, јер се знало да ће на Високо пре или касније доћи млада невеста. И то не кријем, да сам с великом радошћу погледао понекад Агати у младо лице и да ми се нарочито допадало нешто повијене златне косе, која се код ушију није могла ставити испод мараме.” (TAVČAR 1949: 117)

Лепота у књижевности никада не доноси срећу, па Агату и Лауру (и Дорицу) спаја насилан однос мушкараца према њима. Преломан тренутак у Агатином животу је напад Маркса на њу:

„Најзад се Маркс није могао више савладати. Ухватио ју је око паса, дигао је високо над својом главом и завртео се с њом да су Агатине беле сукње само шуштале. Наједном је спустио поред себе, загрлио је и брадатим својим лицем трљао се око њеног, да ме испунио најбешњи гнев. [...] Одупирала се и, пошто није престао да је стежа уза се, видели смо да је подигла своју руку и да је почела њом ударати по његовом длакавом лицу, да је све трештало.” (TAVČAR 1949: 131)

Због повређене сујете Маркс ју је оптужио да је вештица и уследило је мукотрпно суђење Агати, током ког се створио контрастни однос између Исидора

и Јурија. Јуриј се показао као храбрији и спремнији да заштити жену коју воли, а Исидор је остао пасиван какав јесте тражећи за себе изговоре у земаљској охолости:

„Сад се опет догодило да је брат Јуриј побудио општу пажњу и, смем такође записати, опште задовољство. Ја сам седео на својој клупи и нисам јој пришао, да бих је пред целим светом признао за своју; мучила ме још увек земаљска охолост. А брат Јуриј је опет прискочио, узео је у своје руке и пренео је с подијума на колица, тако да је зазвечало гвожђе и да су жене одмах удариле у гласан плач.” (TAVČAR 1949: 160)

„А ја сам тада стајао на обали баш као да имам на свакој нози тешко гвожђе и нисам се могао ни помаћи с места. А тад се десило да је брат Јуриј у одећи и обући скочио у воду.” (TAVČAR 1949: 168)

Занимљиво је да аутор показује симпатије за све ликове осим за Исидора, а приповеда се из његове перспективе (MITROVIĆ 1983: 364). Остали ликови су делатни са јаснијом мотивацијом поступака.

За разлику од Лауре, Агата је пронашла мушкарца који је воли и могла је да створи функционалан однос. Освајала је мушкарце око себе, али без манипулација.

Аница и Маргарета

Аница и Маргарета нису прве изабранице својих вољених мушкараца, већ их чекају и боре се за њих. Јунакиња романа *У рејисџирајџури* је угрозила и своју безбедност да би дошла до Ивице. Први опис Аничиног лика дат је у дијалогу Ивице са оцем док напуштају град:

„Драгане мој, дјевојчице расту хитро. Женско ти чељаде пропуца и расцвете преко ноћи – али и године лете, та Аници је седамнаеста година већ на измаку. Добра и мила је то дјевојка! Како често улази у нашу кућу, и мати је твоја воли кано своје дијете! Вазда она за те пита и да ли ћеш скоро доћи дома? А наша Мартица, која је такођер понарасла, и наша Дорица пригрљују је попут сестре! Уистину чудити се да је онакова ружица пропуцала у каноникову хитару!” (KOVAČIĆ 1978: 273)

Повучена и стидљива, а храбра и борбена Аница је освојила Ивичино срце и верио ју је. Венчање се претворило у „крваву свадбу” упадом Лауре и њене чете. Аница је свирепе убијена, као и већина присутних на свадби.

Јунакиња *Височке хронике* показује велику племенитост и несебичност путујући до града целе ноћи да би спасила Агату, жену коју воли мушкарац њеног живота, и тако се супротставила свом брату Марксу. Маргарета је чекала Исидора након отказане веридбе, његовог гледања Агате, одласка у рат. На крају ју је венчао опет послушавши речи других. Правећи неку врсту дистанце од своје свадбе, на почетку реченице Исидор говори о себи у трећем лицу. Описује своје понашање којим јасно ставља до знања да венчање није његова искрена жеља: „Али младожења је једва стајао, а невеста је била врло срећна и није ни знала како се сестрицама лице подругљиво развљачило кад сам тешко дисао крај ње при изласку из цркве и кад смо пролазили поред света, који је дошао да задовољи своју радозналост.” (TAVČAR 1949: 184)

Епилог романа, оно што је дописао Исидоров син Георгијус, открива да су Исидор и Јуриј умрли. Георгијус говори о својој сестри, Јуријевој ћерки, Сузани на-

говештавајући њене инцестуозне намере, на које има едиповски коментар. У својој краткој исповести написао је да жели да се замонаши:

„И деветнаестогодишња Сузана ме понекад изненади погледом, који скоро није допуштен између најближих рођака. Све у мени пак жуди да дам своје тело олтару. [...] Јер је ипак на свету за мене најлепша жена моја добра и драга мати Маргарета и јер ја још нигде и никад не осећам разлике између младе и старе жене. О, како да се дотакнем друге жене, па макар то била и наша мала Сузана?” (TAVČAR 1949: 186)

Закључак

Стварајући роман о васпитању, социолошки и психолошки роман са примесама аутобиографије Анте Ковачић и Иван Тавчар испричали су реалистичку причу служећи се романтичарским, реалистичким и модернистичким елементима у романима *У рејистрајтури* и *Травничка хроника*. Композиција Ковачићевог романа доприноси динамичији приповедања, али постаје лабава у другом делу, док Тавчар једноставном композицијом одржава квалитет романа до самог краја.

Главни јунаци Ивица и Исидор безуспешно трагају за својим идентитетом, све време живећи по налогу других (Лауре или оца). Приказивањем породица Кичмановић и Калан поставља се питање одрживости патријархата. Оба романа завршавају се гашењем породица и то је можда довољан показатељ могућности опстанка традиционалних породица које не могу или не смеју да се мењају и иду у корак с новим временом, које је наступило у Хрватској и Словенији у доба реализма. У *рејистрајтури* се завршава крвавом свадбом и Ивичином самоћом и психичком оболелошћу, а *Височка хроника* смрћу мушких чланова породице и Георгијусовом жељом да се замонаши.

Измештање Ивице и Исидора из села у град ради школовања, карактеристично за епоху реализма, покреће тему упоређивања ових средина, коју Ковачић детаљније обрађује осликавајући сеоску средину топлим хумором, а градску пародијом и сатиром.

Поступке ликова често мотивишу трауме из детињства и у оба романа присутна су девијантна сексуална понашања (силовања, агресивни и инцестуозни сексуални односи). Иако је рад насловљен по Ивици и Исидору, пето поглавље *Лаура и Ајаја* се може сматрати кључним јер ове јунакиње највише утичу на њихов живот и њихову карактеризацију. Главни ликови ће покушати да пронађу своју срећу са Аницом и Маргаретом, али ипак трагично завршавају своје животе. Анте Ковачић и Иван Тавчар указали су, у складу са тематиком реализма, на реално стање друштва и пропаст породица услед душевних ломова појединаца недораслих новим животним изазовима.

Цитирана лијерајтура

BAHTIN, Mihail. *O romanu*. Beograd: Nolit. 1975.

GRDEŠIĆ, Maša. „Što je Laura? Otkuda je ona?: ženski nered u romanu U registraturi Ante Kovačića”. *Poetika pitanja* (2007): 251 – 266. str.

ŽIVKOVIĆ, Dragiša i dr. *Rečnik književnih termina*. Beograd: NOLIT. 1986.

JELČIĆ, Dubravko i dr. *Majstori realističkog pripovijedanja*. Zagreb: Školska knjiga. 1971.

- JOVIČIĆ, Vladimir. *Pregled književnosti realizma i moderne*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva. 1982. [ориг.] ЈОВИЧИЋ, Владимир. *Преглед књижевности реализма и модерне*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства. 1982.
- KOVAČ, Zdenko. *Međuknjiževne rasprave: poredbena i / ili interkulturalna povijest književnosti*. Beograd: Službeni glasnik. 2011.
- KORDIĆ, Radoman. *Autobiografsko pripovedanje*. Beograd: Narodna knjiga Alfa. 2000.
- STOJANOVIĆ PANTOVIĆ, Bojana i Miloš Jocić. „Individualizam i moderni subjekt: roman Visočka hronika Ivana Tavčara”. *Srpski jezik, književnost i umetnost: zbornik radova sa XII međunarodnog naučnog skupa*. Knjiga 2, Protestantizam. 2017: 121 – 129. str. [ориг.] СТОЈАНОВИЋ ПАНТОВИЋ, Бојана и Милош Јоцић. „Индивидуализам и модерни субјект: роман Височка хроника Ивана Тавчара”. *Српски језик, књижевност и уметност: зборник радова са XII међународног научног скупа*. Књига 2, Протестантизам. 2017: 121 – 129. стр.
- TUTNJEVIĆ, Staniša. *Razmeđa književnih tokova na slovenskom jugu*. Beograd: Službeni glasnik. 2011. [ориг.] ТУТЊЕВИЋ, Станиша. *Размеђа књижевних токова на словенском југу*. Београд: Службени гласник. 2011.
- FLAKER, Aleksandar. *Stilske formacije*. Zagreb: Liber. 1976.
- ŠICEL, Miroslav. *Hrvatska književnost*. Zagreb: Školska knjiga. 1982.
- ŠICEL, Miroslav. *Kovačić*. Zagreb: Globus. 1984.
- ŠICEL, Miroslav. *Povijest hrvatske književnosti XIX stoljeća*. Knjiga 2, Realizam. Zagreb: Naklada Ljevak. 2005.

Извори

- KOVAČIĆ, Ante. *U registraturi*. Beograd: Prosveta, Nolit, Zavod za udžbenike. 1978. [ориг.] КОВАЧИЋ, Анте. *У регистратури*. Београд: Просвета, Нолит, Завод за уџбенике. 1978.
- TAVČAR, Ivan. *Visočka hronika*. Beograd: štamparsko preduzeće Omladina. 1949. [ориг.] ТАВЧАР, Иван. *Височка хроника*. Београд: штампарско предузеће Омладина. 1949.

Miona N. Tatarević

IVICA AND ISIDOR BETWEEN TWO WORLDS AND TWO WOMEN. COMPARATIVE PERSPECTIVES ON ANTE KOVAČIĆ'S *IN THE REGISTRAR'S OFFICE* AND IVAN TAVČAR'S *THE VISOKO CHRONICLE*

Summary

The subject of this paper is a comparative analysis of Ante Kovačić's *In the Registrar's Office* and Ivan Tavčar's *The Visoko Chronicle*—their generic and compositional features, the interplay of Romantic, Realist, and Modernist elements, and an interdisciplinary reliance on the historical context of their creation and the psychological analysis of the protagonists. The focus is on the main characters, Ivica Kičmanović and Isidor Kalan, whose passivity allows their actions to be motivated by traumatic childhood experiences, the influence of their environment, or the women surrounding them. The analysis of female characters in both novels further illuminates their role in shaping the lives of the male protagonists. Influenced by the social transformations in Croatia and Slovenia, both novels address Realist themes such as the downfall of the individual and the rural nobility, the relationship between village and city, social critique, and related issues.

Keywords: Croatian Realism, Slovenian Realism, decline of the individual and the family, village–city relations, the femme fatale, motivation of actions